

Gerőcs Péter – Dér Asia

privát mészöly

Nem azért aprólékoskodunk itt tárgyakkal, fiókokkal, mintha a halott Öregemberről ne tudhatnánk, amit akarunk, s ami esetleg meg is felel annak, ami „történet”. Nem. Éppen most tehetünk úgy, mintha élne, és a nyomozásunkkal ölhetjük meg annyira, hogy ne fogjon rajta a halál.

Idézet Mészöly Miklós Film című regényéből

Krasznahorkai László

A régi *Mozgó Világ* halotti torán mutattak be Mészöly Miklósnak. Emlékszem, hogy nagyon belemerültünk a zsvájban a beszélgetésbe. Nagyon kíváncsi volt rám, vagy ez manifesztálódott. Én az elfogódottság miatt nemigen mertem kérdezgetni őt.

Nádas Péter

Többször rászántam magam, többször eljutottam a telefonig, de nem mertem fölhívni.

Márton László

Felhívtam. Nagyon szűkszavú volt. Emlékszem, hogy amikor azt mondtam, Mészöly Miklóst keresem, nem azt válaszolta, hogy én vagyok, hanem azt, hogy az beszél. És akkor hajlandó volt egy audienciát adni a Városmajor utcai lakásán.

Nádas Péter

Órákat beszélgettünk. Talán még elvitt valami kocsmába is; én nem szerettem soha kocsmába járni, de az is baromi érdekes volt, mert ő a kocsmajárókkal nagyon jó viszonyban volt, és gyakran megfordult itt.

Az azonos című film szöveggönyve.

Márton László

Akkor egy másfél órás beszélgetésre került sor, ezt pedig további húsz év beszélgetései követték.

Szigeti László

Kimentem Hraballal Kisorosziba; az egy nagyon szép élmény, ahogy ők egymással beszélgettek. Tulajdonképpen ott kezdődött az intenzívebb kapcsolat kettőnk között.

Móser Zoltán

Az első találkozás Miklóssal most eszembe jut, mert a Frankel Leó utcából jövök, ott lakott Jékely, és valamiért a Zsoli bácsinál voltam (akkor Miklósnak már volt egy kis Renault-ja, és már bérelt Kisorosziban). Jékely az Áprily-völgyben lakott, ő vitte föl. Egyszer csak azt mondja Zsoli bácsi: „Na, vedd elő a masinádat, vagy a puskádat, mert jön egy nagyvad, ezt lódd le!”

Illyésről és Miklósról mindig jó képet tudtam csinálni. Ennek az volt az egyszerű titka, hogy elfogadtak, és abszolút nem érdekelte őket, hogy én fotós vagyok, és ott a fényképezőgép. Erre azt szoktam mondani, hogy adták az arcukat.

Szegedy-Maszák Mihály

Elég sokat voltam Kisorosziban, mert ott volt neki egy kis kulipintyója. Ott elég rendszeresen, hol több emberrel, hol kevesebbel, majd a Városmajor utcában, a lakásán is többször találkoztunk. Aztán később volt olyan is, amikor itt ült.

Márton László

Én magam nem kerültem vele olyan szoros baráti kapcsolatba, mint például Nádas, vagy Esterházy, vagy akár Krasznahorkai, vagy akár Kukorelly.

Kukorelly Endre

Ami igazán összehozott minket az az, hogy én a szomszédja lettem Kisorosziban körülbelül tizenhat évig.

Nádas Péter

(képet mutat)

Ez az a kisoroszi faház, amihez aztán építettünk egy téglarészt, és az e melletti telket vette meg aztán a Miklós.

Esterházy Péter

Kisoroszipban hol véletlenszerűen, hol híva lett társaság. Mintha fiatalok volnánk, és volna irodalom, és előttünk az élet, és nyár van, sárga szoknyák...

Szigeti László

Lejött reggel a négy lépcsőfokról, és elkezdett beszélgetni a fákkal, a természettel; odavetette a pillantását, hogy itt vagyok. Tudom, hogy ez nem ráfogás volt: a Miklós elkezdett a környezetével kommunikálni. Ugyanis a környezetébe nem csak az ember meg az állat tartozott.

Ennyiben volt különleges. Ahogy a tárgyaihoz, és ahogy a természethez viszonyult. Ő egyenértékű partnerként tekintett minden valamiféle földi teremtményre.

Nádas Péter

(fotót mutat egy fáról)

A természet nagyon fontos volt. Úgy is mint a növények, úgy is mint a környezet: a hó, a sár, az eső. Minden nagyon fontos volt. Miklósnak is szerintem gyerekkorától, a dunai kalandjaitól.

Ez volt a Duna-parti fa. Templomfának hívtuk. Főleg az Alaine-nal sétáltunk ki ehhez a fához, vagy én egyedül. Miklóst a Templomfa, mint ilyen, nem érdekelte. Legfeljebb az elnevezés, meg az, hogy milyen hülyék vagyunk, és ott mindenfélét érzünk, amit persze egy normális ember nem érez.

Márton László

Volt benne valami természeti tüneményekre jellemző nagyon erőteljes belső szabadság. Egy olyan intelligencia, ami már-már a jósnoki tehetség határán volt, miközben mindenfajta misztikumtól teljesen mentes volt.

Krasznahorkai László

Olyan rendet épített föl magának, amelyben ő mindig egyszerre volt szabad és fegyelmeztet, s ez a szabad fegyelmezettség még akkor is jól működött, amikor az idők során véglegessé lett, mik életvitelében és gondolkodásmódjában azok a tartóoszlopok, melyek aztán tartják ezt az egészet.

Nádas Péter

Masszívan – ez is az ő szava: a masszív –, sűrűen, masszívan protestáns családból származott. Annak az összes előnyével és hátrányával.

Szigeti László

Én mindig azt hittem, amikor még nem ismertem Miklóst, hogy ő egy tudós. Vagy biológus, vagy fizikus inkább. Ezt mondtam is neki, és egészen meglepett az a mondata, amely azonos volt Hrabaléval úgy, hogy nem tudtak egymásról: „Sok energiámba tellett, hogy elfelejtsem jogász voltomat.”

Szörényi László

...de az a gondolkodásmód! Tehát ha valaki megtanulja a hűvös elmének azokat a csodálatos lehetőségeit, amellyel egy összekutyult tényálladékot szét tudunk bontani híresztelésre, állításra és tényre...

Nádas Péter

Ő analizál. Egy irodalmi analízist hajt végre. Szétszed. Formákat szétszed, olyan formákat, amelyek megingathatatlanak tűnnek.

Szigeti László

Miklósnak nagyon sok válasza van egyazon kérdésre. Klasszikus esszéisztikus gondolkodása volt. Ha letettél elé egy tárgyat, azt annyi szögből tudta megközeleltetni, ahány szögből hozzáállt.

Esterházy Péter

Sokszor írt ilyen tudományos izékről is. Olvasott valamit, és akkor nemtom. Na most, amikor a matematika környékére jött – azt egy picit ugye meg tudom ítélni –, akkor az zseniális volt abban az értelemben, hogy szent meggyőződése, hogy valójában halvány dunsztja nem volt, mi az, de nagyon jó megérzései voltak.

Szörényi László

Motosz. Ezt mondta mindig: van egy motoszom. Tulajdonképpen az eszmecsírát hívta motosznak.

Esterházy Péter

Nem egyetemi tudása volt, hanem a tudása az írás aladúcolására szolgált, és arra tökéletesen működött.

Nádas Péter

Egy racionális ember volt, akinek rettenetesen erős volt a metafizikai érdeklődése. Tehát a fizikai tárgyak metafizikai vonatkozásukban érdekelték. Ezért halmozta a komputereket – majdhogynem nem is volt komputer, neki már volt komputere – meg a telefonokat meg a fényképezőgépeket, holott soha nem tanult meg fényképezni, meg mindenfélét, ami szerkezet volt. Ezek porosodtak, meg fiókokba kerültek, de nem adta oda. Abszolút nem. Őrizte, és mindig csak egy metafizikai szempontból érdekelte ez a sok fizikai.

Krasznahorkai László

Nagyon komolyan vette az életét, és volt a világszemléletében egyfajta illuzórikus elem. Azt hiszem, ez tette számára mérhetetlenül érdekessé az életet.

Nádas Péter

Alapvetően két emberrel volt mély viszonya: Alaine-nel, a feleségével, meg velem. Ez egy nagyon érdekes viszony volt, mert nagy volt közöttünk a korkülönbség. Volt benne egy kicsi apai; nekik nem volt saját gyerekük. Amikor megismertük egymást, akkor kétségtelenül és föltétlenül, ezt mindig mondták is, csak én ilyenre nem tartottam igényt. A szó lélektani értelmében egyáltalán nem, a szó szakmai értelmében igen, de az egy más viszony volt, az egy kölcsönös viszony volt.

Szigeti László

Atyám volt valamiképpen. Valamiképpen a barátom. És valamiképpen az az író, az a szövegtest, az a könyvtárnyi anyag, amit mindig el kellett vonatkoztatnom Miklóstól, hogy objektív módon tudjam olvasni és értelmezni a szövegét.

Krasznahorkai László

Nagyon nehéz volt megcsinálni azt, hogy az emberre ne hasson Mészöly írásmódja.

Márton László

Elég hamar világgossá vált, hogy az, amit ő ír, számomra zsinórmérték.

Nádas Péter

Az ő írásai nemcsak rám, hanem a következő nemzedékekre is úgy hatottak, mint a lehetséges irodalmi metódusoknak egy nagyon nagy gyűjteménye, tárháza, amiből bőven lehet meríteni; a kezdeményeknek – ez a Miklós szava – egy nagyon bőséges tárháza. Az is volt a meggyőződése, véleménye, hogy az idősek a fiatalok számára csak arra kellenek, hogy bányásszanak belőlük, és aztán hagyják ott. Én bányásztam, és használtam egy csomó mindent.

Esterházy Péter

Megtanulni, amit meg lehet, és menni tovább. Én a Mészölytől ebből a szempontból nagyon sokat tanultam.

Márton László

A hetvenes években jelentkezett akkori fiatal írók számára afféle idősebb, tekintélyesebb barátként mutatkozhatott. Ezek a Péterek voltak. Így nevezik őket, merthogy csakugyan Péter a keresztnévük: Lengyel, Hajnóczy, Esterházy, Nádas, de fordítva, mert először Nádas, aztán Esterházy és Balassa.

Esterházy Péter

Nem voltam a követője. Azt gondolom, úgy tudtam sokat tanulni tőle, hogy nem tudtam tőle tanulni, mert olyan fokon nem tudtam azt csinálni, amit ő csinál, hogy csak na.

Nem is voltam a fia, vagy a tanítványa, mert annál kicsit messzebb álltam tőle, hogy úgy mondjam, technikailag. Nem voltam sokat vele együtt. Egyszerre voltam nagyon közel, meg messzebb is tőle.

Szegedy-Maszák Mihály
Fiatalabb írók nem igazán voltak az ő követői. Tehát bizonyos mértékig ő egy láncszem volt, valamilyen folytonosságot képviselt, de négy szemközti beszélgetéseimből tudom, hogy ő sok mindennel nem értett egyet, amit ezek a nála fiatalabb írók csináltak.

Nádas Péter

Velem azonos korúak közül szerintem senkit nem inspirált rajtam kívül.

Krasznahorkai László

Közvetlen követője – irodalmi értelemben – Mészölynek nincs. Szerintem semmi nem áll távolabb a mészölyi stílustól, mint például az enyém.

Márton László

Az írói teljesítményeimet szerintem ő nem nagyon értékelte. Igazából csak megelőlegezte azt, hogy egyszer majd valószínűleg fogok írni valami olyasmit, ami az ő nagyrabecslését megfelelő mértékben alátámasztja.

Esterházy Péter

Emlékszem, amikor a *Fuhasok* nyolcvanháromban megjelent. Az csont nélkül tetszett neki. Mert a többenél ő azért mozgatta a nagyvonalúságát.

Pályi András

Azt kell mondjam, hogy ő hitt bennem, az írói kvalitásaimban. Azért mondom, hogy hitt, mert azok a szövegek, amiket akkoriban írtam, nem kellett, hogy azt váltsák ki: micsoda tehetség. Szóval ez valami érzék vagy szimat volt a részéről, a fene tudja, meg hát azt már soha nem tudom meg, kinek mit mondott a hátam mögött, de úgy emlékszem rá, és ilyen szempontból nagyon sokat jelentett nekem, hogy a megnyilvánulásaiban mindig nagyon biztató volt. Pedig nagyon másképp írtam én már akkor is, meg később is.

Nádas Péter

Nagyon szigorú mester volt. Amint látta, hogy most már túl sokat bányászom, tehát főnnáll az a veszély, hogy másolni kezdek, akkor mindig nagyon súlyosan nekem ment. Ez egyben a barátságának és a nagyvonalúságának is a bizonyítéka volt.

Kukorelly Endre

Hallatlan módon sokat tett értük, hogy ők sikeresek legyenek. Nemcsak Magyarországon, de külföldön is: Nádas, Esterházy, Krasznahorkai és mások. Nagyon sok embernek segített. Ő tényleg olyan volt, hogy magával nem foglalkozott különösképpen, másoknak meg segített. Ezt nem altruizmusból csinálta, csak a saját dolgai ilyen értelemben nem érdekelték különösképpen. Illetve nem tudom, hogy intézte el ezt magával, valószínűleg egy nagyon bonyolult képlet.

Márton László

Berlinben írta az egyik legfontosabb művét, a *Filmet*, de a kapcsolati tőke kiépítésére nem fordított figyelmet. Ezért aztán, amikor lejárt az ösztöndíj, szépen

hazajött Magyarországra; lassan-lassan rájöttek odakint, hogy nem lesz belőle Nobel-díjas.

Én egyszer végignéztem a Hanser Kiadóval folytatott levelezését. Nyomon lehet követni, ahogy őt hónapról hónapra, évről évre ejtik. Ahogy egyre kevésbé fontos. Ahogy már nem tervezik életműve kiadását. Ahogy már újabb műveinek a lefordíttatását sem tervezik. Ahogy már az a kérdés, hogy amikor újabb Hanser-kiadványokat kér, mondjuk hat könyvet, akkor azt elküldik-e neki, megéri-e a postaköltséget, és az a legfelsőbb döntés, hogy mondjuk a hatból hármat elküldenek.

Ezt ő nagyon világosan látta, és eleinte olyan regénytervekkel bombázza a Hanser Kiadót, amelyeket magyarul nem lehet ismerni, és valószínűleg soha nem tervezett megírni, csak tudta, hogyha ő most regényterveket ír, akkor esetleg felkeltheti az ellanóban lévő érdeklődést.

De a végén már csak azt mondja Michael Krügernek, a Hanser Kiadó akkor még nem vezetőjének, csak vezető szerkesztőjének, hogy „telik az idő, és nem mi lettünk vénebbek, hanem csak a sör habja vékonyabb”. Ami arról szól, hogy tudomásul vette: ebben az értelemben is margóra került.

Kukorelly Endre

Egyszer azt mondta nekem – szó szerint fogom idézni –, Bandikám, én elbasztam az életemet. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy őt jobban érdekelték a nők meg a csajozás, mint az irodalmi karrierje.

Krasznahorkai László

Semmilyen engedményt nem volt hajlandó tenni azért, hogy őt a nyugat-európai kultúrákban megértsék.

Márton László

Úgy dolgozott, hogy sok munkával lehetőleg minél kevesebb külső elismerést érjen el, miközben volt egy belső mérce, aminek megítélésem szerint száz vagy kilencvenöt százalékban meg tudott felelni.

Szörényi László

Hallatlanul igényes volt és önpusztító abban az értelemben, hogy nagyon sokáig még csak másolatot sem készített műveiről, tehát például indigót nem használt. Ennek aztán olyan következményei is lettek, hogy van olyan műve, amely, legalábbis részben, elveszett, mert odaadta valakinek, aki aztán nem adta vissza.

Szegedy-Maszák Mihály

Tudtommal ő nem tett olyan politikai engedményeket, amelyeket nagyon sokan a kortársai közül tettek. Még olyanról sem tudok, mint amilyenről mondjuk Ottlik esetében, akit én természetesen nagyon szerettem, de amikor a *Buda* készült, akkor ő Aczél Györgytől kapott anyagi támogatást.

Az OSZK-ban megtaláltam a halála után a fogalmazványait Ottliknak, amelyeket Aczélnek írt születésnapjára. Szegény nagyon kínlódott ezzel, de hát meg kellett tennie (ezek elég szörnyű szövegek egyébként), na most Mészöly ilyet nem tett.

Pályi András

Őt elsősorban a szakmai tisztesség, a szakma mint probléma izgatta. Ez vezette oda, hogy nem tehetett mást, csak ezt. Olyan végletekig vitte ezt a kérdést, hogy rengeteg olyan írásmű került ki a kezéből – szinte az egész életművet így lehet jellemezni –, hogy nagyon megnehezítette az olvasónak is a befogadást, és nagyon megnehezítette a kultúrpolitikának is, hogy kezdjen vele valamit.

Szörényi László

Mindazon kísérletek, amelyekre akár igenlőleg, akár látszólag igenlőleg, akár tagadólag válaszolt a Révai-féle kultúrpolitikát erőltető korszak (amikor a nagyregény volt a belépő, a megváltó, amikor mindenki próbált úgy trilógiát írni, hogy lehetőleg ne jusson el a jelenig, mert akkor olyan hazugságokat kellene mondania, amelyeket nem vállal), hogy hogyan lehet mégis az életművet a hazugság megkerülésével, a hazugság megtagadásával, a hazugság kihagyásával úgy ábrázolni, hogyan lehet ezt az álláspontot úgy megfogalmazni, hogy mégis hiteles legyen.

Nádas Péter

Tétován álltak vele szemben. Főként azért, mert a sült realizmus hívei voltak. Egy olyan realizmusnak a hívei, amely addigra teljesen használhatatlanná vált: egyfajta szociológiai vagy szociográfiai realizmusnak, ami állandóan a valóságfogalommal volt elfoglalva, de olyan közletről akarta megnézni a valóságot vagy megalkotni a valóságfogalmat, ami miatt a tárgyakat nem látta.

Miklós éppen abban volt nagy, hogy nagyon tárgyyszerű volt. Hihetetlen erővel tudott egy bogarat, egy köldököt, egy szemet, egy bármit leírni. Nagyon erősek voltak a közelnézetei.

Ez a közelnézet engem sokkal jobban érdekelt, sokkal jobban vonzott, mint az a fajta realizmus, amit akár a Lukács, vagy a szocialista realizmus nevenséges apostolai (ma már a nevük is elfelejtődött) akartak és kényszerítettek.

Szegedy-Maszák Mihály

Azt kell mondanom, hogy a vele egykorúak megálltak egy ponton, ő pedig továbbment.

Kukorelly Endre

Az életműve végigzongorázza az összes lehetőséget. Realista novellákkal kezdte, ilyen az első kötete, aztán jöttek a késő realista novellák, utána a hatvanas években jött a nouveau roman-os korszaka, ide tartoznak a színdarabjai és egyes regényei, majd jött egy avantgárd korszak, ide tartozik az *Alakulások*.

Krasznahorkai László

A mészőlyi próza valahogy önmagából született s önmagából alakult. Saját belső törvények, saját struktúrák szerint építkezett, s az itt kimunkált eredményekből egyre többet és többet használt föl – tulajdonképpen személyiségének szinte csökönyös önállósága, a maga szabadon zárkózott természetének magyarázata is kap innentől valami fényt.

Márton László

Vannak olyan írók a magyar irodalomban, akik soha nem váltak igazán népszerűvé, soha nem emlegették őket a fősodorban, és mégis ott tartják számon őket a legnagyobbak között. A magyar irodalom igazán jó ismerői (bár az is kérdés, hogy kik azok, hogy mi módon lehet szert tenni az arbiter elegantiarum címre, de tudjuk, hogy vannak ilyenek), azok Mészölyt a huszadik század második felének legnagyobb magyar írójaként tartják számon.

Szigeti László

Nem a móríci hagyomány írja tovább magát nagy méretekben, hanem a kosztolányis, a mészőlyi hagyomány.

Szörényi László

Annyira áthatotta a Mészöly által ajánlott, megvalósított, és igen elegánsan felmutatott prózatechnika azóta a magyar prózát, hogy nehéz tőle szabadulni. Az ember ma már másképp van, mint annak idején volt a hatvanas és hetvenes években, amikor Mészölynek a rajongói, követői vagy tanítványi köre még nem nőtt fel, nem autonomizálta magát, nem fordult akár szembe a mesterrel, mert ugye ez hozzátartozik a leváláshoz. Ezt ugyan én soha nem helyeseltam, igaz, hogy soha nem is óhajtottam regényíróvá válni, tehát nem ismerem azokat a kínokat, amelyek mondjuk Grendel Lajos szívét eltölthették, amikor neki egy olyan térbe kellett belépnie és elfogadtatnia magát, amelyet a Mészöly határozott meg, és ezt minden épelméjű ember tudta.

Krasznahorkai László

Mészöly folytathatatlan, mert annyira zárt. Nincs hozzá közvetlen kapcsolódás, vagy legalábbis én nem tudok róla, és senki nem is tudná nekem bebizonyítani, hogy volna olyan jelentős kortárs irodalmi kezdeményezés, amely levezethető volna a mézőlyi prózából, annak ellenére, hogy Mészöly nélkül nincs magyar irodalom. A hetvenes-nyolcvanas években kulcsszerepet játszott.

Van itt valami, ami magyarázatra szorul: hogy lehet, hogy egy író ilyen hatással van a modern magyar irodalomra, miközben közvetlen irodalmi hatást nem gyakorol senkire.

Esterházy Péter

Megnézel egy Mészöly-szöveget, ilyen nincs. Ma ez egy raritás. Csak mutatni tudom, megfogod, és nem megy széjjel. A legtöbb szöveg olyan, hogyha megfogod, rögtön szálakra széjjelesik.

Szeretem mondani, hogy ki mit csinált a mondattal, mert ugye nem sokan csináltak a mondattal valamit. Van az a régi, laza, kedélyes mondat, vagy véget nem érő, ami ott a tizenkilencedik század végén volt – részint a Mikszáth vagy a Kemény Zsigmond –, amivel a Kosztolányi kezdett valamit, amivel aztán az Ottlik szerintem nem kezdett valamit, hanem egyszerűen csak csinálta tovább, aminek egy érdekes leágazása a Krúdy, és a következő, aki valamit csinált, az a Miklós. Összefogta, és – reccs! – hihetetlenül, mint egy gyémántot, úgy össze bírta nyomni.

Nádas Péter

Hihetetlen vehemenciával, majdnem a papírt szétszakítva írt (akkoriban főleg golyóstollal írtunk, és a golyóstoll megnyomta a papírt, és maga a gép is megnyomta a papírt, mert ezek ugye mechanikus írógépek voltak; írógépszalag nem nagyon volt kapható és drága volt, tehát az utolsó pillanatig használtuk az írógépszalagokat, olyan erősen kellett ütni, hogy majdnem átütötte a papírt), és ezt ő még golyóstollal úgy áthúzta, hogy a kéziratokon kék foltokat hagyott maga után. Mintha senkinek nem szabadna ezt soha többé elolvasni. Üveglapon átnézve néha elolvastam, hogy mit írt eredetileg, de mintha ezt is meg akarta volna akadályozni: végleges legyen. A Kurtág is, a Becket is, mindenki az utolsó, leglényegesebb metaforát akarta megragadni.

Móser Zoltán

Szigorú volt, ahogy az írásaiban is. Én láttam az írógépén, hogy hihetetlen nehezen dolgozik. Hihetetlenül. Egyszeri javítások voltak, de amit leírt, az majdnem tökéletes volt.

Esterházy Péter

Miklós minőségét is mutatja egy korszerűtlenség. Szó szerint: korszerűtlenség. Más irányba mentek a dolgok, lazábbra, vagy nem tudom micsodába.

Szegedy-Maszák Mihály

Én egy kicsit hiányoltam a műveiben a humort. Persze lehet, hogy volt neki humora, és igaztalan voltam.

Krasznahorkai László

Nem. Miklósból – bár ő meg volt róla győződve, hogy van neki – valóban hiányzott a humor. És azt hiszem, azért, mert a humor történetesen neki magának sem hiányzott különösebben. Nemcsak az írásaiban tapasztalható ez, hanem a megnyilatkozásaiban is. Hihetetlen, mennyire nem volt benne semmi hajlam a léhaságra. Komoly volt, pontos, szigorú és szép.

Nádas Péter

A következő nemzedékek a humort kötelezőnek tartják, és mindenkitől elvárják, mintha valahol előre meg lenne írva egy nagy könyvben, hogy az irodalomhoz hozzátartozik a humor. Nem tartozik föltétlenül hozzá. Ez egy korszakos tévhit, egy hiedelem. Vannak humoros szerzők, és vannak szerzők, akik nem humorosak. A dolognak inkább a korszakkal van kapcsolata.

Esterházy Péter

Azt hiszem, a szövegeiben azért nem idegesített, mert nem jutott eszembe, hogy hiányzik. Tehát ugye az más, hogy nincs vagy hiányzik. És minthogyha nem hiányoznék.

Márton László

Ha humoron azt értjük, hogy a kedély gazdagsága, akkor az megvolt benne, és ennek a nyomait a szövegeiben is meg lehet találni. Viccelődni nem szeretett.

Móser Zoltán

Miklós viccet soha nem mesélt. Derű mindig volt az arcán. Igen. Búbánatosnak soha nem láttam.

Pályi András

Ez egy kérdés, hogy kinek van humora. Van ugye, aki állandóan viccelődik, erre mondom, hogy „milyen jó humora van”. Hát ő nem az a típus volt.

Márton László

...de a dolgok apró részletei iránt odaforduló szeretet, amit én a humor lényegének tartok, nagyon is megvolt benne. Más kérdés, hogy volt benne kíméletlenség is, de hát más, humorban gazdag emberek is tudtak kíméletlenek lenni. Szerintem Dickens is tudott kíméletlen lenni. Nem gügyögött, nem tett úgy, mintha megszépíthetné vagy megcukrozhatná a nyomorúságban tengődő élőlényeket, személyeket, tárgyakat. Kedvenc mondása volt, hogy nem érdemes a feketelevest rózsaszínűre sózni.

Másfelől azonban hiba volna egy keserű, mogorva, epés embert látni benne, mert nagyon sok derű is jellemző volt rá.

Szigeti László

Azt mondja Miklós Hrabalnak: „Hogy irigylem tőled, hogy olyan humorosan, iróniával tudsz írni, hogy annyira meg tudod nevetetni az embereket, és ez irigylésre méltó.” Mire azt mondja neki Hrabal: „Ugyan, ez semmi. Ilyet könnyű írni. Én úgy irigylem tőled azt a tragikumot, amit megragadsz. Azt a melankóliát, azt a tragikus atmoszférát, amit te leírsz. Ezt én nem tudom.”

Nádas Péter

A Miklós ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik ezt a második világháborús világegyésként nagyon közelről élték át. Sőt, számára egyáltalán nem volt problémátlan, hogy ő mint katona, valószínűleg embert is ölt. És ha az ember embert öl, és főnnáll a lehetősége, hogy őt is bármikor megölhetik, és ezért kénytelen másokat ölni, vagy kísérletet tenni az ölésükre, akkor az egy elég sajátos szituáció, és az embernek a jókedve jobbára elmegy.

Szörényi László

Nem tudja megmondani, hogy azok, akiket ő lelőtt vagy célba vett, amikor tüzelnie kellett (ha nem tüzel, akkor őt lövik le ebben a felosztásban. De aztán ő újra megszökött, és ekkor bujkált Pécssett), azok közül ketten-hárman meghalhattak, de ezt ő nem tudja.

Márton László

Mutatott egy házat, ahol – ő azt állította – volt egy patika, a patika udvarán pedig volt egy gödör, és ő ott rejtőzködött az őt állítólag vagy ténylegesen kereső szovjetek elől.

Nádas Péter

Sokat beszélt a lehetséges gyilkosságairól. Sokat mérlegelte. Sokat foglalkozott vele. Néha egy kicsit tetszelgett is benne, mintha egy kicsit tetszett volna neki. Akkor mindig – *hosszú szünet* – hangos vitákra került sor közöttünk, hogy úgy mondjam. De hát a tetszés abból a szempontból minősül, hogy rákényszerült, nem volt más lehetősége, mint a lövés. A lövésnek tudatosnak kellett lennie. Ez volt a – lelkiismeret-furdalást nem mondanék, hanem a – konfrontációja, ő mindig így mondta: konfrontálódni, szembesülni a saját tetteivel. Szeretett volna utólag szembesülni azzal, hogy vajon ölt-e embert. Feltette, hogy valószínűleg ölt.

Szegedy-Maszák Mihály

Én nem tudtam erről, tehát ő hozta elő, de föltételezte (ez már nagyon későn volt, valamikor a kilencvenes évek elején), hogy én tudok erről. Nem tudtam erről. Az azonban biztos, hogy ezek a korai évek nagyon megrázták őt.

Nádas Péter

Egyik legnagyobb problémája az volt, hogy ezt nem tudta közvetlenül megírni. Többször megkísérelte, többször nekiment. Van egy tanulmánya a bajtársiasságról (talán a *Jelenkorban* jelent meg, nem tudom, melyik kötetbe vette aztán föl),

azon nagyon csúnyán összevesztünk, mert ott a bajtársiasságot egy olyan piedesztálra emelte, ami magát a gyilkos akciót ünnepli, azt, hogy a gyilkosság igénye engem arra kényszerít és kötelez, hogy egy másik gyilkost magamhoz közel érezsek, mert hát ki vagyunk téve a halál veszélyének, és össze kell tartanunk. Ennek egyfajta mitológiai jelleget adott. Ez nekem abszolút nem tetszett.

Szigeti László

Mészöly a megrendítően személyesből, az énjéből, azt hiszem, nagyon keveset épített be a szövegébe.

Nádas Péter

...de jelekkel azért tele van. Maga az előadásmód, hogy minden fölösleget, minden díszítést kidobunk, eltüntetünk, csak a lényegre koncentrálunk, maga ez az igény, a redukciónak ez az igénye, a háborús nemzedék stilisztikai sajátossága.

Esterházy Péter

Ezt például nagy trehány írótól jól meg lehet tanulni – én például nem is tanultam meg igazán jól –, mondjuk a Mikszáthtól, hogy kellene fölösleges részek. Ezt nehéz megtanulni.

Nádas Péter

A Kurtág György egyszer megkért – ami életem legnagyobb kudarca volt –, hogy írjak neki operalibrettót. Olvasta az *Emlékiratok könyvét*, és tetszett neki... illetve bizonyos dolgok tetszettek neki belőle. Azt szerette volna, hogyha csak ezeket a csúcspontokat írom meg, az összes többit elhagyom. De hát nem tudok arra a csúcspontra fölkerülni, csak akkor, hogyha előkészítem.

Esterházy Péter

A Miklósé egy klasszikus modernista fölfogás: van egy optimális megoldás az egyetlen metafora felé. Megkeresni a *megoldást*.

Márton László

Úgy gondolta, akkor válhat a saját írói terepének jó ismerőjévé, hogyha az apró részleteket megfigyeli. Ez az ő esetében valószínűleg így is volt, neki erre volt szüksége. Nyilván nem lehet azt mondani, hogy minden írónak így kell dolgoznia, vagy ez az egyetlen módszer, ami eredményes alkotói munkára vezet.

Ez az a fajta éles fény, amiről Kosztolányi is beszél: egyszerre részvét, ugyanakkor az a pillantás, ami meg is semmisíti azt, amit részvéttel észlel.

Nádas Péter

Számomra ez az iskola volt rettenetesen fontos, de a redukciónak ez a mértéke számomra soknak bizonyult. Aztán a konfliktusunk vagy a szakításunk többek között emiatt történt; a felfogásbeli különbségek miatt – többek között.

Krasznahorkai László

Csak Nádas Pétert tudom említeni, akinél a gondolkodás kíméletlensége bizonyos fokig emlékeztet a mézőlyi gondolkodás kíméletlenségére, ugyanakkor a módszer, a működésre serkentő ok és e működés célja: gyökeresen eltér egymástól.

Márton László

A fiatalabb pályatársak kezdtek önállósodni. Ez mást jelentett Nádas Péter esetében, amikor lezárta az *Emlékiratok könyvét*, ezt Mézőly megoldotta egy gesztussal: írt egy rövid szöveget, ami lényegében azt jelentette, hogy áldását adja az *Emlékiratok könyvére*, és az érett Nádas Péter további működésére. Más írónál meg ez másképpen mutatkozott meg.

De mindenképpen egy önállósodási és leszakadási törekvés volt, másfelől meg annak tudomásul vétele és elviselése, hogy nézzünk szembe a tényekkel: az időskor nemcsak a tapasztalatok tárházát hozza meg az író számára, nemcsak az összegzés lehetőségét és egyfajta pátriárkai derűt és tekintélyt, hanem bizony marginalizálódást is jelent, elmaradást a fiatalabbaktól.

Pályi András

Leginkább a halála után kezdett leesni a tantusz, hogy nem olvassák. Amíg ő élt, főleg amíg dolgozott és publikált, addig valamilyen módon jelen volt, és az mindig csobbant valahogy. A halála után valóban nagyon gyorsan kiderült, hogy túllép rajta az irodalmi élet.

Szigeti László

Mándy. Pilinszky. Mézőly. Ottlik. De mondhatnám Németh Lászlót. Csoórit is idetehetem, és még jó pár nevet. Az ő társadalmi státusuk és az irodalom státusa oda került, ahová egy félművelt társadalomba való.

Szegedy-Maszák Mihály

Mézőlyről is nagyon különböző vélemények voltak és vannak. De Thomka Beáta például elég sokat tett az elismertetéséért. Nem tudom megítélni, hogy mennyire él. Már a PIM-ben a beszélgetéskor is fölmerült a kérdés, hogy esetleg nem eléggé olvassuk őt.

Szörényi László

Viszont az, hogy tényleg ismerhettem a Mézőlyt, azért ez egy nagy ajándék... nagyon nagy ajándék.

Móser Zoltán

Eszembe jut néha egy utcakanyarban, vagy egy fánál. Vagy ha Szekszárdra megyek.

Nádas Péter

Egy egész kivételes barátság volt, ami aztán mindenféle érdekes okok miatt elhidegült. A nyolcvanas évek közepére tulajdonképpen meg is szűnt, illetve a

Miklós haragot táplált irántam. Én nem. Megfogadtam, hogyha van egy ember, akire nem haragudhatok, akkor az ő.

Márton László

Nádas Péter egy szép napon fogta magát, és elköltözött Gombosszegre Kisorosziból, ahol addig Mészöly tőzsomszédságában volt. Hogy ennek megvoltak az előzményei, az biztosra vehető, én erről részleteket nem tudok. Az is szembeötlő, hogy a Mészöly első nagy szívinfarktusa szinte napra pontosan ekkor következett be.

Nádas Péter

Nagyon jelentős volt az életemben. Egy nagyon jelentős fordulatot adott...

Esterházy Péter

...nagyon... nagyon jó rá visszagondolni.

Kukorelly Endre

Mászkáltunk fürdőgatyában, lementünk úszni a Dunához, meg ilyesmi volt... tehát jó volt, baromira. Fáj is a szívem, hogyha Kisoroszira gondolok. Eladtam, de muszáj volt.

Ablonczy Anna

Az alkotói elvonulást Nádas Péter kezdte. De akkor még a faluban laktak. Mészöly Miklós, Nádas Péter és Alaine nagyon közeli barátságban voltak. Az vonzotta őket Kisorosziba, hogy annyira jó, békés, elzárt, csöndes hely. Aztán elkezdtek hozzájuk kijárni.

Szívesen beszélek róla, mert nekem megváltoztatta az életemet időtöltés tekintetében. Egy értékes házaspár, akik új dolgokat hoztak be. Alaine gyűjtötte például a vadvirágok magjait. Különben én is gyűjtöm, aztán van, ami megmarad, és van, ami nem. Vannak védett növények is. Alaine kedvence például a kikerics.

Alaine nagyon sokszínű volt: könyveket is írt, de mindig mondta, hogy ő nem író. Ennek ellenére írt, mert szeretett írni, nagy mesélőkedve volt. Mészöly Miklóstól persze kikapott időnként: „azt nem úgy kéne, meg hogy lehet ilyen mondatot leírni”, de Miklós sokszor az ő álmaiból és sztorijaiból merítkezett. Alaine, amikor mi később beszélgettünk, ezeket azonosította is. Sok minden előjött, és akkor ő néha mondta, hogy „ezt például én meséltem”.

Mélységesen tisztelték egymást. Egymás munkásságát és önmagukat, önmagukért.

Nádas Péter

Két nagy ember volt, két hihetetlen erős személyiség: az egyik nő, a másik férfi, és ez a szó klasszikus értelmében egy olyan idegenség volt a számukra, hogy egyszerűen nem tudták megszokni egymást. Az Alaine állandóan azzal élcelődött, hogy a Miklós férfi (hát mi a fene más lehetett), a Miklós állandóan azon bosszankodott, hogy az Alaine nő, miközben nem tudtak egymástól elszakadni sem.

Márton László

Nem akarom felstilizálni ezt a viszonyt, de egyfajta Oberon–Titánia vetélkedés.

Nádas Péter

Néha kiabáltak egymással, és ha a Miklós kiabált, akkor az emberben valóságosan megfagyott a vér, mert valóságosan voltak benne gyilkos ösztönök. Gyűlölet semmi, harag viszont rettenetes.

Krasznahorkai László

Miklós nem nagyon tudott nemet mondani, vagy talán nem is nagyon akart nemet mondani a női szépség kihívásaira, míg Polcz Alaine – valószínűleg egy súlyos lelki sérülése miatt is, amit a második világháború végén kellett elszenvednie, és amelyről nyilván mindenki tud – sokkal, vagy talán végletelesen tartózkodó volt. De azt soha nem szabad elfelejteni, amikor erről a „privát Mészölyről” van szó, hogy Miklós szerelmi ügyeiben sem volt léha. Volt a nőiségben a számára valami kalandosan szent, aminek nem tudott és nem akart ellenállni.

Márton László

Mészöly egy hódító személyiség volt. A fiatal nőkre nagy hatást tudott gyakorolni, és ezt a hatást gyakorolta is.

Nádas Péter

A barátnők egy részét lelki ápolásra rám hagyta. Ez számomra nagyon megterhelő és nagyon megalázó volt, mert hát hazudnom kellett, mármint őt kellett helyettesíteni a hazugságokban.

Szörényi László

Olykor az Alaine-féle kapcsolat idegesítette, időnként viszont elviselhetetlenné vált a számára. Ennek az volt az oka, hogy Alaine túlságosan jól ismerte őt. Egyszer az Alaine tett egy teljesen ártalmatlan megjegyzést, ami azonban nagyon súlyos volt, hogy ő egyébként naplót ír, és majd meg fogja írni a Miklóst is. Miklós pánikba esett, és könyörgött, hogy ezt ne tegye, ezt nem érdemli.

Nádas Péter

Miklós és az Alaine közötti nagyon erős konfliktusoknak én voltam a pszichológiai villámhárítója. Ugyanakkor pszichológiából az Alaine-től nagyon sokat tanultam, mert egy csomó munkáját a segítségemmel végezte el, ezen nincs mit szépitni. A Miklós nem tudta elolvasni a kéziratait, mert megőrült tőle, hogy rosszak voltak a mondatok. A feleségének ne legyenek rosszak a mondatai. Az Alaine csak rossz mondatokat tudott leírni, más mondatokat nem, de ezek a mondatok úgy voltak jók, ahogy rosszak. Tehát ezeken nem kellett különösebben javítani. De hát a Miklós használta ezeket. A *Pontos történetek*ben földolgozta az Alaine magnós szövegeit. Amikor azonban nem nyersanyagként, hanem mint tanulmány került a kezébe, akkor megőrült tőlük.

Tehát ez a feladat egy ideig – mondjuk 5-6 évig – rám hárult. De rám hárult a kettejük között lévő ennél még nagyobb konfliktus, a házassági konfliktusuk, amik általában abból eredtek, hogy a Miklós valakivel éppen megcsalta.

Kukorelly Endre

Alaine egyrészt egy szent volt. Abban az értelemben, hogy kibírta, amit a Mészöly csinált. Ő hurkokat csinált. Állandóan volt valamilyen nője, azzal ide-oda ment...

Krasznahorkai László

Feleségnek Polcz Alaine-en kívül, azt hiszem, Miklós számára senki nem lett volna jó.

Kukorelly Endre

... aztán visszament mindig az Alaine-hez.

Varga Katalina

Amikor velem volt egy évig, akkor is minden héten egyszer hazament Alaine-hez, Alaine pedig visszaengedte hozzám.

Én játszottam az egyik darabját, a *Bunkert*. Amikor volt a premier, vagyis nyilvános főpróba, csak azt vettem észre, hogy valaki a hátam mögött a vállamra teszi a kezét. Nem tudtam, hogy kicsoda, de az egy nagyon jó érzés volt.

Az én szerepem valószínűleg Polcz Alaine volt, őt játszottam. Nekik nem volt gyerekük, és azt mondták, hogy ha terhes leszek Miklóstól, akkor elvesz engem feleségül, hogy az ő nevét viselje a gyerek.

Ez is annyira jellemző, hogy én vele éltem, az ő férjével, ő pedig elengedte, és vagy ő hozott nekem virágot, vagy én neki, de teljesen mindegy.

Szigeti László

Én Alaine-nek egyszer elmagyaráztam: Alaine, maga nem gondolt arra, hogy Miklósnak azért is lehettek szép számmal barátnői, mert működik benne az az atavisztikus, biológiai erő, hogy minden férfi utódot akar hagyni, maga pedig nem szülhetett neki gyereket.

Nádas Péter

Időről időre összeomlott, és szüksége volt valamilyen támogatásra.

Márton László

Egy hosszú harc alakult ki. Alaine mindenféle módokon megpróbált ennek (ti. a megcsalásoknak – GP) ellene hatni.

Nádas Péter

Nem annyira a csalásoktól szenvedett, hanem inkább attól, hogy azt mondta, pénteken délután kettőkor jön haza, és hétfőn még nem volt sehol. Alaine pedig nem tudta, hogy hol van. Vagy hogy van-e.

Pályi András

Amikor a feleségemmel kint voltunk Prágában, a pályaudvaron összefutottunk Miklóssal. Egy fiatal csajjal volt. Teljesen el voltam képedve. Később hallottam neki erről a dolgáról, de akkor már – azt hiszem – volt neki külön lakása.

Szörényi László

Folyton kihúzta a gyufát, és a pusztulás orra alá pörkölt egyet: mi lenne, ha ő mégiscsak elválna, újra megnősülne, és lenne gyereke. Ennek megfelelően a nők, amikor eljutottak arra a fokra, hogy már teljesen a Miklós bűvkörében éltek, és mindenre hajlamosak lettek volna: szakításra és a vele való összeházasodásra, akkor ijedt meg. Hogy most ez valódi ijedtség volt-e, vagy pedig az Alaine-nak a varázslatos képességei kezdtek hatni: a büntudat felébresztése, a saját betegségeinek a felfokozása, Miklósban a büntudat olyankor megháromszorozódik, abbahagyja, és így tovább, ezt nem tudom. Azt lehetett mondani – ez egy primitív megfigyelés –, hogy amikor a Miklós beteg volt, akkor az Alaine virult, amikor az Alaine beteg volt, akkor viszont a Miklós hozzábetegedett.

Márton László

Miklós tulajdonképpeni betegsége az 1990-es évek közepén kezdődött el, de már csaknem másfél évtizeddel előtte jöttek a nagyon komoly figyelmeztető jelek, mint pl. az említett nyolcvanhármas szívinfarktus, a fáradékonyság, az erők alábbhagyása. A lényeg, hogy az erőviszonyok később megfordultak, és a végén már Alaine volt az, aki erőt, magabiztosságot sugárzott, aki mint nő kifejezetten jól nézett ki.

Szegedy-Maszák Mihály

Alaine akkor lett jelentős, amikor Mészöly már hanyatlott. Valószínűleg Mészöly nagyon komisz tudott vele lenni a korábbi években, visszaadta Alaine, nagyon keményen.

Kukorelly Endre

Volt egy nagy hamisság az Alaine-ben, egy erdélyies típusú hamisság. Csak hamis regiszterben volt képes hangokat kiadni, és én ezt tizenhat éven keresztül hallgattam. Néha muszáj volt bemennem a házba, mikor édesemezett, meg kin-csem – mondta a Miklósnak. Nagyon rossz volt ez a regiszter.

Móser Zoltán

Hihetetlenül zavart az az álnyjáskodás, ahogy bánt a Miklóssal: „édes uracskám”.

Kukorelly Endre

De hát működött a dolog, mert a Miklósnak erre sem volt füle.

Móser Zoltán

Még egyszer mondom, az Alaine megteremtette neki azt a jólétet, hogy a Miklósnak semmivel nem kellett törődnie.

Varga Katalina

Úgyhogy én Polcz Alaine-t nagyon szeretem, és nagyon sokra tartom.

Móser Zoltán

Ő egy erdélyi. Erdélyben nagyasszony volt. Nagy udvartartása volt. Miklós semmivel sem törődött. Szerintem azt sem tudta, hogy milyen autóba ül, hogy eszik, vagy nem iszik, hogy van-e a hűtőszekrényben, vagy nincs. Én ezt tudom. Ebből a szempontból igénytelenebb embert én még nem láttam.

Kukorelly Endre

Elképesztő cuccokban járt. Hihetetlen, hogy egy ilyen szép ember ilyen módon ne törődjön a külsejével. Ez is paradox. Ő nem törődött egyáltalán a külsejével. Leírhatatlan borzadályok voltak a cuccok, amiket hordott. Egyáltalán nem volt ilyen típusú ízlése. Illetve nem tudom, hogy volt-e neki ízlése, de azért, ha lett volna, akkor nem engedte volna ezt meg magának.

Vagy például ami az ételt illeti. Hát... megette az Alaine főztjét, csak ennyit mondok. Na most a világ legrosszabb szakácsnője volt az Alaine, beleértve mindenkit.

Szigeti László

Miközben gourmand-ra játszott, Miklós képes volt besavanyodott szalonnát megenni, egyhetes száraz kenyérral. Azt ette, ami épp ott volt, mint ahogy az egér rátalál a száraz kenyérre, és azt harapdálja.

Szörényi László

Előadott egy történetet, hogy ő tulajdonképpen most egészségesen eszik. Ezt én furcsállottam, mert nagy abált szalonnákat evett, zöldpaprikával, de kifejtette, hogy ez miért egészséges.

Kukorelly Endre

Amit elégett az Alaine, azt ő bekanalazta. Teljesen mindegy volt, mi az. Szerintem ő a kisütött cserebogarakat is megette volna. Oda se nézett.

Szigeti László

Mindig mindenütt megkóstolt mindent. Akárhová mentünk, megkóstolta a helyi ételjellegzetességeket (én ezt nem teszem), de ez is csak azt igazolja, hogy mindig meg akart ismerni valamit; minden újat, minden helyit.

Varga Katalina

Azt csinálta, és úgy, és akkor, amikor neki azt kellett – csinálnia, kutatnia. Ez bátorság is, luxus is, és kívülállás is.

Krasznahorkai László

Egy homo politicus, egy közéleti ember is volt. És ezt is nagyon komolyan vette. Zárkózottsága tehát nem azt jelentette, hogy visszahúzódo. Bátor volt, kitartó és törhetetlen. Egyszóval: a jelleme szinte ragyogott folyton.

Szigeti László

Miklós egy született demokrata volt. Irritálóan demokrata. Vérlázítóan demokrata. Az összes humánus ideológiai értékrendet elfogadta, ütköztette egymással. Nem tudnám megmondani róla, hogy konzervatív, baloldali érzelmű vagy liberális volt-e. Neki nem a szegmentáris elkötelezettség volt a lényeges, hanem az univerzális.

Móser Zoltán

Majdnem mindig politizáltunk. El kell mondanom, hogy egyszer, halála után, a Polcz Alaine azt mondta: a Miklós soha nem politizált. Meg se tudtam szólalni. Ha valaki egész életében politizált, vagy nem volt apolitikus, az a Mészöly és a Csoóri volt.

Szigeti László

Bibó-párti volt. Ő is egy zsákutcás magyar alkatról beszélt, arról, hogy mindig lekéstünk (ez persze Ady). Arról, hogy milyen esélyei vannak a magyar társadalomnak. Ő nyolcvankilencben nagyon bízott. Iszonyatosan bízott nyolcvankilencben.

Esterházy Péter

Nagyon szerette a Fideszt. Ezeket a fiatalembereket, mint ahogy – mondhatnám – mindannyian. Én is azt gondoltam, hogy most megvan a jövő, de rendesen.

Szigeti László

A mögé a Fidesz mögé állt be, amelynek a két legjelentősebb arca az ő szemében Orbán Viktor és Fodor Gábor volt. Ennek következményei vannak egy ilyen kis – gondolkodásában – félféudális társadalomban, mint a magyar. Ő ezt vállalta.

Móser Zoltán

Már nincs meg az a kiskocsmá a Feneketlen-tónál, ahol leültünk hárman: Alexa, Szörényi és én. Csinálni akartunk egy emlékkönyvet Miklósnak egy példányban. Akkor jött nyolcvankilenc, és megtörtént az, hogy minimum kétfelé váltak az írók. Szörényi Laciból nagykövet lett, Alexa Karcsiból az MTI igazgatója lett, és a könyvből négy vagy öt évig nem lett semmi.

Szegedy-Maszák Mihály

Csalódott emberekben nyolcvankilenc-kilencven táján, kétségkívül. Amikor olyanok, akikkel ő azt hitte, hogy jóban van, egymással olykor többé nem beszéltek. Egyik párthoz, vagy másik párthoz csatlakoztak. Ilyenben ő jóhiszemű volt, és nem nagyon tájékozott, tehát nem nagyon értette, hogy miért mennek szét olykor több évtizedes barátságok.

Szörényi László

Egyszerre csak elkezd valami lózungokat fújni, amelyek a legendaképződésből – számára – a tömegkommunikáción át lecsapódott véleményeket majmolták,

ismételték. Az ember visszariadt attól, hogy elkezdjen vele vitatkozni, mert szerette, és tudta, hogy beteg.

Móser Zoltán

Volt egy hatvanéves születésnapja is a Miklósnak a Városmajor utcában. Ott körülbelül kétszázan voltunk, csupa olyan, aki nyolcvankilenc után már nem beszélt egymással.

Szigeti László

Én a kilencvenes években megéltem az ő kiábrándulásait. Együtt éltük meg az ő kiábrándulásait.

Móser Zoltán

A hetvenéves születésnapján már én sem voltam ott. Ott voltam Miklós betegágyánál, amikor összeveszett Csoórral. Az egy emlékezetes összeveszés volt. Nagyon sajnálom, hogy nem jegyeztem föl.

Én mindig mondom, hogy falusi tanító és fényképész vagyok, de akkor ott tudtam és láttam, hogy valami nagy-nagy hasadás történt, és attól kezdve én például írókat nem fényképezek.

Szegedy-Maszák Mihály

Kicsit elmagányosodott nyolcvankilenc-kilencven után. Egyszer eljött ide hozzám, nem egészen értettem, hogy miért, de órákig itt volt. Csupa személyes dologról beszélt, és hát nem volt nagyon jókedvű.

Nádas Péter

Meg akarta velem fogadtatni, hogy ha elhülyülök – mondta –, akkor szóljál, mert inkább öngyilkos leszek.

Szigeti László

Laci, ha már ott tartok, hogy – akkor szóljál.

Nádas Péter

Mintegy baráti kötelességemmé tette.

Szigeti László

Hát mit gondolsz! Én fogom neked megmondani, hogy mikor van az életednek vége? Hogy már nem érdemes tovább így élni, és akkor majd valamit teszel magaddal, vagy mit képzelsz te!

Nádas Péter

Én persze nagyon jót mulattam, mert hát minden jellemző volt rá, de az elhülyülés nem.

Szigeti László

Ez egy hamingway-i, vagy nem is tudom, milyen vágykép, hogy „akkor én rendbe teszem magam, és elmegyek idő előtt”.

Nádas Péter

Többször megfordult bennem az – kajánul, nem komolyan –, hogy most szólok neki: Miklós, készülj, ideje van.

Szigeti László

Csak utóbb látom be, és azt hiszem, már Nádas is belátja, hogy ez a távozás egyik természetes tünete. Jelzi azok irányába, akiket igazán szeret, hogy én már megyek el. Ugyan evidencia, de valahogy át akarja adni neked ezt a tudást is.

Márton László

Eltávolodott. Nem volt többé megszólítható. Alaine egy darabig megpróbálta titkolni, hogy betegségről van szó. Következtesen azt mondta, hogy Miklós elfoglaltságai nem teszik lehetővé, hogy ide vagy oda elmenjen.

Szegedy-Maszák Mihály

Erről nem szívesen beszélek, mert nem akarom senkinek az érzékenységét megsérteni, de emlékszem egy alkalomra, amikor Alaine azt mondta nekem, hogy már ne menjek oda hozzá, mert nem fogja tudni, hogy ki vagyok. Odamentem hozzá; pontosan, azonnal tudta, hogy ki vagyok, és ott folytattuk a beszélgetést, ahol sokkal korábban elkezdtük.

Krasznahorkai László

Élete végén nem Alaine tartotta távol a barátokat Mészöly Miklóstól, hanem fordítva, a barátok tartották távol magukat Mészöly Miklóstól.

Esterházy Péter

Azt nem mondanám, hogy egyedül lett hagyva. Ha valaki, akkor inkább az Alaine lett egyedül hagyva vele.

Móser Zoltán

A barátai nem nagyon látogatták Miklóst az utolsó években. Én is csak akkor mentem, amikor már kínos volt nemet mondani.

Kukorelly Endre

Totyogott a kertben. Megismert engem, de igazából nem lehetett már vele beszélgetni, az Alaine pedig végig mellette volt, nagyon erősen. Ebben is hibátlan volt az Alaine.

Márton László

Mindenképp próbálta kerülni, hogy beismerje, hogy betegségről van szó, aztán szóltak neki, hogy most már az a jobb, ha beismeri: onnantól betegségről volt szó.

Esterházy Péter

Beszélggettünk, a Miklós ott ült, de a végén nem tudtam megmondani, hogy igazából tudta-e, hogy mi voltunk ott, vagy nem tudta.

Móser Zoltán

Szóval én nem akartam, de Polcz Alaine rávett, hogy menjek el, és halála előtt még fényképezzem Miklóst Kisorosziban. Ezeken a képeken látszik, ott van a szemén, hogy menjetek a бүдös francba.

Márton László

Nem az történt, hogy a Miklós beszédképtelenné vált volna, hanem az, hogy általában távol volt, aztán hirtelen jött egy-két pillanat, amikor nagyon világosan beszélt. Tehát nem arról van szó, hogy ez eltűnt vagy elpusztult benne, csak egyre ritkábban érvényesült. Még a legeslegutolsó hónapokban is volt olyan benyomás, hogy nagyon pontosan tisztában van velem, mi történik körülöttem, mit beszélnek róla, velem kapcsolatban vagy más dolgokról.

Amikor utoljára jártam ott, 2001 elején, akkor egy pohár víz megivásáról volt szó. Odaadtam neki a pohár vizet, ő meg elfogadta, mert hát frontot megjárt ember, és mondtam neki, hogy ez egy bajtársi segítségnyújtás. Később Alaine ezen csodálkozott, mert a Miklós ilyesfajta segítséget általában nem szokott elfogadni. Valószínűleg az az érvelés, hogy harctéren vagyunk, és tekintse magát sebesültnek, eljutott a tudatáig.

Aztán ez egy elég hosszú beszélgetés volt, ő ott volt, többször rám nézett. Aztán amikor elbúcsúztam, fogta magát, felállt, és az ajtóig kísért, ami akkor már meglehetősen szokatlan volt. Lementem a lépcsőházban, kiléptem a kapun az utcára, és hallom, hogy Alaine kiabál az emeletről (3. vagy 4. emelet), hogy menjek vissza, mert a Miklós összeesett az ajtóban, és ő egyedül nem képes visszavinni az ágyig.

Fölmentem, fölnyaláboltam, visszavitettem az ágyhoz, és akkor is láttam, hogy megint fronthelyzet van, segítségnyújtásról van szó, amit ő hajlandó elfogadni, és nem ragaszkodik ahhoz, hogy saját lábán menjen vissza, amire nem is lett volna képes.

Esterházy Péter

...és látod, hogy áll. Ugyanúgy állt, mint a szálfá, ahogy szokott. És az üstöke (mert neki üstöke volt) az olyan, mint régen. És megörölsz, és mész közelebb, és mész, mész, mész... és akkor kezded látni az arcát... és annak meg már, annak meg már semmihez semmi köze.

Pályi András

Volt egyfajta lelkiismeret-furdalás, főleg a betegség miatt – ugye az embert elkapta az élet –, és hogy milyen könnyen túllépünk ezen az egész Kisoroszi-dolgon, ami pedig a nyolcvanas években mindnyájunknak elég sokat jelentett.

Krasznahorkai László

Nagyon nehéz volt elveszítenem Mészölyt. Amikor Alaine-nel hamvainak egy részét akarata szerint szétszórtuk a kisoroszi kertben, tudtam, hogy ... vége. Az ő barátsága, bizalma és szeretete után nagyon sokáig alig voltam képes újra hinni valakiben.

Szigeti László

Ez Esterházy Péter sírbeszédéből való szöveg (felolvas):

„Azt mondta egyszer egyikőnknek, Kisorosziban, alig komolyan, csak úgy, hogy majd a hamvait Triesztnél kéne a tengerbe, legkedvesebb tengerébe szórni, s annak utána mi, a barátai, üljünk be ott egy kávéházba, ha háttal álltok a tengernek, a főtéren baloldalt, és igyatok meg egy kávé. Hallgassatok vagy beszélgetsetek, de ne rólam.”

Esterházy Péter

Van egy kis rossz érzésem, hogy... nem is tudom... hogy jobban is ismerhettem volna. Vagy hogy többet kellett volna Kisorosziba mennem. De már nem megyek Kisorosziba.